

Ortak Tabanlı Ortaçlarda Yakınanlamlılık: “geçen” ve “geçmiş” Ortaçları Üzerine Bir Değerlendirme

Ayşe Eda GÜNDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Dilbilim Bölümü, aedagundogdu@gmail.com

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş:

03.04.2019

Kabul:

23.07.2019

Yayın:

30.07.2019

Anahtar

Kelimeler:

Ortaç
Yakınanlamlılık
Derlem

ÖZET

Türkçede ortaçlar eylemlerin üzerine ortaç takılarının eklenmesiyle oluşan ve eylemi kalıcı ya da geçici olarak sıfat pozisyonunda tümceye kazandıran yapılarıdır. Bu çalışmada ortak eylem köküne sahip ve yakınanlamlı olarak değerlendirilebilen “geçen” ve “geçmiş” ortaçlarının bağımlı dizinlerde kullanımları ele alınmış, bu süreçte iki ortacın kullanım açısından anlambilimsel ne tür benzerlikler ve farklılıklar oluşturabileceği sorgulanmıştır. Çalışmanın temel motivasyonu, özellikle yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi sürecinde söz konusu iki yapının, sözcemele anından önceki durumu/eylemi kodlama açısından oldukça benzerlik göstermesi sebebiyle, anlamsal sınırlarını çizmenin zorluğu ve dil öğrencilerinin bu yapıları birbiri yerine kullanma olasılığının yüksek olması üzerinedir. Çalışmada yakınanlamlılık sınırlarını ortaya koymak amacıyla, Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü üzerinden her iki yapının da eşdizimlilik ve anlam tercihi görünümleri ortaya konmuş ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, inceleme konusu ortaçların doğal dili örnekleyen bir derlem üzerinden anlambilimsel profilleri oluşturulmuştur. Çalışmada sonuç olarak her iki eylemin sözcemele anından önce gerçekleşen/olan durumu ya da eylemi kodlaması açısından ortak özellikler sergilemesine rağmen her zaman aynı bağlamlarda kullanılmadıkları, farklı eşdizimsel adları ve anlamsal uamları tercih etme eğiliminde olduğuna ulaşılmıştır.

Near-Synonymy in the Participles with a Shared Base: An Evaluation on the participles "geçen" and "geçmiş"

Article Info

Article History

Received:

03.04.2019

Accepted:

23.07.2019

Published:

30.07.2019

Keywords:

Participle
Near-synonymy
Corpus

ABSTRACT

In Turkish, participles are the structures that are formed by adding relevant particles to the verbs and that assign these verbs a role as permanent or temporary adjectives in the clause. In this study, the use of the participles "geçen" and "geçmiş" in the bound index, with a shared base and considered as near-synonymous, has been discussed; and it has been questioned how these two participles can create semantic similarities and differences in this process. The main motivation of this study is based on the difficulty of drawing semantic boundaries, and the fact that language learners are likely to use these two structures interchangeably since there is a similarity between them in terms of encoding the state / action prior to the enunciation, especially in the process of teaching Turkish as a foreign language. In this study, the aspects of collocation and semantic preference of these two structures have been put forth and examined comparatively through the Demo Version of the Turkish National Corpus in order to put forth the near-synonymy limits. In this context, semantic profiles of the aforementioned participles have been created via a corpus that samples the natural language. In conclusion, it has been found that both verbs are not always used in the same context although they both exhibit common features in terms of encoding the state or action taking place prior to the enunciation and they tend to prefer different collocational nouns and semantic categories.

GİRİŞ

Sözcük anlambilim, sözcükleri bugün geleneksel dil çalışmalarından çok farklı bir biçimde ele almakta, onları dil dizgesi, bütünlüğü içinde, bütünü birer parçası olarak incelemektedir. Her bir göstergenin gerek yapısal, gerek yorumlayıcı, gerekse üretimsel anlambilimde birtakım anlam

özellikleri taşıdığı kabul edilmektedir (Aksan, 2004). Bu kapsamda sözcük-anlam bilim alanında bir ögenin anlamsal özellikleri, aynı dizgedeki ya da belirli anlam alanlarındaki diğer sözcükler aracılığıyla ortaya konabilmektedir: Eşdizimlilik/anlam tercihi araştırmaları sözcüğün dizgesel özellikleri kapsamında bir betimleme yaparken yakınanlamlılık/karşıtanlamlılık ilişkileri sözcüğün anlamsal alanından yola çıkarak birtakım anlamsal ağları ortaya koymaktadır. Türkçe üzerinden örnek vermek gerekirse “sert” sözcüğü için “sert zemin”, “sert bakış”, “sert söz” öbeklerinin farklı anlamsal düzlemlerinin incelenmesi, eşdizimlilik özellikleri bakımından betimleme yapılmasına olanak tanırken “sert” ve “yumuşak” sözcük çiftinin uzanım bakımından incelenmesi karşıtanlamlılık çerçevesinde farklı bir açıklamaya izin vermektedir. Bu açıdan sözcüğün anlam özellikleri birden farklı içlemsel alt özellikler kapsamında betimlenebilmektedir.

İçlem, bir sözcüğün ne anlama geldiği ve neyi/neleri çağrıştırdığına bağlı olarak ortaya konabilecek anlamsal çerçevedir. Bir sözcüğün işlemini o sözcükle ilişkisi olan aynı dildeki diğer sözcüklerin tamamı oluşturur. Bu açıdan içlemsel nitelikler, sözcükler arasındaki anlam ilişkilerini ortaya koymanın yollarından biridir (Goldberg, 2000; Saeed, 2003; Cruse, 2006; Patrick, 2006). Bir sözcüğün gerek dizimsel özellikleri gerekse anlamsal alana ilişkin görünümleri kapsamındaki tüm bu tanımlama süreçleri “işlem ilişkileri” olarak karşımıza çıkmaktadır. Dixon (2005) işlem ilişkilerinin ortak anlam bileşenlerine sahip büyük sınıflardan doğal bir yolla yapılan gruplandırmalar yoluyla kurulduğunu belirtmektedir. Bu açıdan, bir sözcüğün içlemsel özelliklerinin dil kullanıcısının bilişsel sözlükçesinde doğal yollarla edindiği bilgiler arasında yer aldığı söylenebilir. Bu çalışmada ortak kökten türetilen iki ortacın yakınanlamlılık düzeyindeki içlemsel görünümleri karşılıklı olarak ele alınmıştır.

Yakınanlamlılık

Yakınanlamlılık ilişkileri dilde dizisel işlem ilişkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakınanlamlı sözcükler aynı çekirdek anlamı paylaşmasında rağmen tipik bağlamlarda aynı anlam özelliğini göstermeyen yapılarıdır (Cruse, 2006). Murphy (2010) yakınanlamlılık ilişkisindeki sözcüklerin doğruluk koşulları ve tümcesel önermeyi etkilediğini, bu bağlamda birbirinin yerine kullanılma olasılığının her zaman olmadığını belirtir. Bu açıdan alanyazında eşanlamlı olarak adlandırılan yapıların büyük çoğunluğunun aslında yakınanlamlılık ilişkisi kurduğu söylenebilir

(Palmer, 2001; Saeed, 2003; Murphy, 2010; Cruse, 2006). Aksan (2000) *darılmak, gücenmek, küsmek, kırılmak, incinmek* eylemleri ve *sık sık, daima, boyuna, sürekli, durmadan, hep, devamlı, bidüziye, biteviye, Tanrının her günü, Allahın günü, üstüste, ikide bir, ha bire, sabah akşam, akşamdan sabaha, ardi arkası kesilmeden* belirteçlerini yakınanlamlılık çerçevesinde ele almaktadır. Bu açıdan yakınanlamlılık görünümleri eylemler, belirteçler, adlar gibi farklı sözcüksel sınıflarda karşımıza çıkabilmektedir.

Cruse (2000) ise yakınanlamlılığa bilişsel anlambilim çerçevesinden yaklaşmakta ve bazı seçimsel koşullarda yakınanlamlılık görünümlerinin cinsiyet üzerinden de şekillenebildiğini ifade etmektedir. Türkçede *güzel* ve *yakışıklı* sözcük çifti bu tür yakınanlamlılığa iyi bir örnek olarak kabul edilebilir. Her iki sözcük de “hoşa giden bir fiziksel görünüm” önermesel anlamını içerse de *güzel* sözcüğü [+kadın] koşulunda, *yakışıklı* sözcüğü ise [+erkek] koşulunda kullanılmaktadır. Bu açıdan yakınanlamlı bir sözcük çiftinin aynı uzanımlara sahip olsa da farklı önerme koşullarından etkilenebileceğini söylemek mümkündür. Öte yandan, yakınanlamlılığın başka bir görünümü de bazı koşullarda derecelendirilebilir olmasıdır. Buna örnek olarak Türkçede *gülümsemek/gülmek/tebessüm etmek/sırıtmak/kahkaha atmak* eylemleri gösterilebilir. Sayılan tüm eylemler ortak bir anlam alanını paylaşmasına rağmen kullanım koşullarının bağlama göre değiştiğini söylemek mümkündür. Yukarıda da örneklendiği gibi, yakınanlamlılık ilişkisi içerisindeki sözcüklerin bağlamsal kullanımlarına dair koşulların ölçünlü bir biçimde ortaya konmasının özellikle yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi sürecinde işlevsel bir içerik oluşturmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yerli alanyazında benzer işlem ilişkisine sahip sözcüklerin anlamsal ve yapısal benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyan öncül çalışmalara¹ son yıllarda rastlanmakla birlikte söz konusu çalışmaların henüz yaygınlaşmış bir araştırma alt alanı olmadığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada sözcük anlambilim ve derlemdilbilimin yönetsel bakış açısını kullanarak yakınanlamlılık ve bağlamsal koşullar olgusu irdelenmiş, özellikle aynı tabanı paylaşan ortaç çiftlerinde yakınanlamlılık oluşturma koşullarının neler olabileceği sorgulanmıştır. Bu çerçevede, çalışmada “geçen” ve “geçmiş” ortaçlarıyla eşdizimlilik sergileyen adlar niceliksel ve niteliksel açılardan ele alınmış ve inceleme konusu ortaçların hangi koşullarda, ne düzeyde yakınanlamlılık sergilediği betimlenmiştir.

---

¹ Bkz. Aksan vd. 2008, Atasoy, 2017, Atasoy, 2018, Gündoğdu, 2019a; Gündoğdu, 2019b.

1. Yöntem

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda kendinden sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlamaktadır (Erkuş, 2009). Betimsel tarama sonucu elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Tematik analiz ise içerik analizi kapsamında, elde edilen veriler içerisinde tema ve örüntüler aramak amacıyla yapılan kodlamalara dayalı bir analiz yöntemidir (Glesne, 2013). Bu çalışmada tematik analiz yöntemi ile sıfatların anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur.

Veriseti

Çalışma kapsamında kullanılan veriler derlemdilbilimin ilke ve yöntemleri doğrultusunda elde edilmiştir. Günümüz dilbilim çalışmalarında derlemlerin -araştırma sorularına ya da varsayımlara bağlı olarak- *sözcüksel sıklığı belirleme, bağımlı dizinleri görüntüleme, belirli bir dizgedeki yapı/ları öne çıkarma* vb. işlevleri vardır. Derlemlerin sözcüksel sıklık belirlemeye ilişkin işlevleri derlemin içeriğindeki metinlerin sözcük türü, anlamsal ulam, öge sayısı vb. gibi çeşitli değişkenler doğrultusunda sayısallaştırılmasını kapsamaktadır. Bu tür araştırmalar veri tabanına ilişkin istatistiksel bilgiler ortaya koyarak kuram üretme ve uygulama yapma süreçlerine büyük katkılar sağlamaktadır. Derlemlerin bağımlı dizinleri ön plana çıkarma işlevi, yine araştırmaya konu olan belirli sözcük grubunun kendinden önce ve kendinden sonra yer alan sözcükler çerçevesinde bağlamsal kullanımlarına ilişkin bilgi vermesi olarak açıklanabilir. Derlemlerin belirli bir dizgedeki yapı/ları öne çıkarma gibi işlevleri özellikle eşdizimlilik araştırmaları gibi sözcük grupları üzerinden yapılan araştırmalara büyük katkılar sağlamaktadır (Atkins vd., 1992; McEnery ve Hardie, 2012).

Çalışmanın veri seti evrenini Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü² (TUDTS) veritabanında yer alan metinler oluşturmaktadır. TUDTS günümüz Türkçesinin dengeli, büyük ölçekli ve genel amaçlı bir derlemi olacak biçimde tasarlanmıştır. Derlem 50 milyon sözcükle sınırlandırılmıştır ve %98 oranında çok çeşitli türlerden ve 20 yıllık bir zaman aralığında yayınlanmış (1990-2009) yazılı metinlerden oluşmaktadır. TUDTS'nin %2'si ise yazıya aktarılmış konuşmalar ya da sözlü verileri kapsamaktadır. TUDTS metinlerinin sözcük sayıları ve dağılımları, yayın yılı, konu alanı ve metin türü ölçütlerine dayalı olarak oranlanmıştır.

² Bkz. Aksan, Y. vd. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). İçinde Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul.

Araştırmanın Basamakları

Araştırmanın ilk aşamasında verisetleri oluşturulmuştur. Verisetlerinin oluşturulması sürecinde araştırma konusu ortaçların bağımlı dizin görünümünü elde etmek amacıyla TUDTS³ sorgu arayüzünden yararlanılmış ve elde edilen sonuçlar kapsamında *geçen* ve *geçmiş* ortaçlarına ilişkin bağımlı dizin görünümü yakınanlamlılık kapsamında ele alınmıştır. Veri toplama sürecinin sonunda elde edilen veriler MS Excel'e aktarılmış, sonrasında SPSS paket programı aracılığıyla betimsel istatistik kapsamında yüzde ve sıklık ölçümleri yapılmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Araştırma kapsamındaki ortaçların anlamsal içerikleri Türk Dili Kurumu Türkçe Sözlük (2011) aracılığıyla incelendiğinde her iki ögenin de maddebaşı olarak kabul edildiği gözlemlenmektedir:

(a) *geçen*: Bir önceki (hafta, ay, yaz, kış vb.). "Yine bir gün o kızı geçen yıl gördüğün incirlikte bir daha gördü." *O. C. Kaygılı*. (TDK Türkçe Sözlük 2011, s. 913)

(b) *geçmiş*: Zaman bakımından geride kalmış. "Bu eski sesler içinde geçmiş zamanlar uyuyor, uyanıyor, geriniyor, yaşıyor gibidir." *A. Ş. Hisar*. (TDK Türkçe Sözlük 2011, s. 918)

Yukarıdaki tanımlar kapsamında her iki ortacın sözcce anlamlarına ilişkin konumlanmalarının farklı olduğu söylenebilir. "Tümcenin belirli bir bağlamda kullanılma sürecindeki gönderimlerinin toplamı"⁴ olarak tanımlanabilecek sözcce anlamı (utterance meaning) kapsamında *geçen* ortacı uzanımsal olarak sözcceleme anından bir önceki dilimi işaretlemekteyken *geçmiş* ortacı belirli bir sistematik olmaksızın sözcceleme anından önceki herhangi bir durum/eyleme gönderimde bulunmaktadır.

Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü'nden elde edilen bağımlı dizinler kapsamında *geçen* ortacıyla 18.907 sıklık ile 2.933 farklı metinde karşılaştığı ve bir milyon sözcükteki sıklık değerinin 396.86 olduğu; *geçmiş* ortacının ise 6.575 sonuç ile 2.053 farklı metinde karşılaştığı, bir milyon sözcükteki sıklık değerinin 138.01 olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda giriş gözlemleri niteliğinde genel bir bakışla, *geçen* ortacının dizgesel açıdan daha yoğun bir biçimde tercih edildiği söylenebilir. Söz konusu ortacın eşdizimsel görünümü Tablo 1.de yer almaktadır.

---

³ İlk erişim tarihi: Mayıs, 2017.

⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Cruse, 2006.

Tablo 1. “geçen” Ortacının Eşdizimlilik Görünümleri

ORTAÇ	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
GEÇEN	yıl (2676), gün (1707), hafta (1246), ay (378), sene (349), zaman (314), yıllar (257), sezon (235), yüzyıl (202), günler (141), dönem (124), yaz (117), gece (81), sefer (74), akşam (72), cuma (58), pazar (58), haftalar (44), çarşamba (33), kış (33), aylar (32), cumartesi (32), perşembe (29), salı (29), pazartesi (25), yüzyıllar (25), asır (20), mayıs (20), mart (16), nisan (15), ocak (14), sabah (14), seçimler (14), bahar (13), sonbahar (8), aralık (7), kasım (7).	8.205

Tablo 1. incelendiğinde *geçen* ortacıyla eşdizimlilik sergileyen sıklığı en yüksek ögelerin “yıl, gün, hafta, ay, sene” olduğu gözlemlenmektedir. Bu açıdan ortacın yoğun olarak doğrudan zaman kodlayan üst düzey ulam içi ögelerle kullanıldığı söylenebilir. Bu görünüm, Türk Dili Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te (2011) yer alan tanıkların içeriğiyle benzerlik göstermektedir. Üst düzey ulam ögeleri kadar yaygın olmasa da ortacın “salı”, “perşembe” gibi GÜN ulamının temel düzey ögeleriyle de eşdizimlilik sergilediği söylenebilir. Bu açıdan ortacın bazı durumlarda üst düzey ulamları ve onun temel düzey ulamlarını bütünüyle tercih edebildiği, bazı durumlarda yalnızca temel düzey ulam içi ögelerle eşdizimlilik sergileyebildiği, bazı durumlarda ise alt ulamı yaygın bir kullanıma sahip olmadığı için sadece üst düzey ulamları tercih ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin GÜN ulamı çerçevesinde hem üst düzey olarak *geçen gün* yapısı hem de söz konusu ulamın *geçen cuma*, *geçen pazar* gibi temel düzey görünümüne yaygın olarak rastlanmaktadır. Öte yandan AY ulamı için aynı yaygınlık geçerli değildir. Bağımlı dizinlerde söz konusu ulama ilişkin büyük oranda *geçen ay* eşdizimsel örüntüsü kapsamında üst düzey ulamsal görünümle karşılaşılırken son derece sınırlı dizgelerde *geçen mayıs* gibi temel düzey görünümüne de rastlanmakta, rastlanan ögelerin de öbek yapı görünümünde yeni bir zaman belirteci oluşturma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

(1) “Çevremizde onlarca yaşanan bir örneğe **geçen gün** gazetelerde rastladım.” (W-ID37C3A-1061-146)

(2) “**Geçen cuma** dans ettiğim o uzun boylu genç, kalabalık pistin ortasında tek başıyandı.” (W-GA16B4A-0078-12)

(3) “Safari hayvanat bahçesi sahibi Tom Harvey, yavruların **geçen pazar** dünyaya geldiğini, ancak annelerinin kabul etmediğini söyledi.” (W-UE30D1B-2124-9)

(4) “Fotoğraf fiyatlarının sanat piyasasındaki 20 yıllık çıkışı **geçen ay** zirveye ulaştı.” (W-SE36E1B-3352-123)

(5) “**Geçen mayısta**, İstanbul'da bir oto galerisinde tanıdıktı Ramazan'ı.” (W-PA16B4A-0089-6)

Ortaçların dizgesel kullanımlarına biçimsel açıdan bakıldığında iki farklı koşulda karşımıza çıktığı söylenebilir. İlk olarak bazı adlar yalnızca teklik durumlarıyla kullanılabilir: *geçen sabah*, *geçen sefer* öbek yapıları buna örnek olarak gösterilebilir. İkinci olarak bazı adların teklik ve çokluk durumlarıyla karşılaşılmaktadır: *geçen ay/geçen aylar*, *geçen hafta/geçen haftalar* öbekleri hem teklik hem çokluk koşullarında kabul edilebilir konumdadır. Tablo 2.de ortacın tercih ettiği ulamlar yer almaktadır.

Tablo 2. “geçen” Ortacının Anlam Tercih Görünümleri

ULAM	EŞDİZİMSSEL ÖGE	f
YIL	yıl (2.676), sene (349), yıllar (257).	3.282
GÜN	gün (1.707), günler (141), cuma (58), pazar (58), çarşamba (33), cumartesi (32), perşembe (29), salı (29), pazartesi (25).	2.112
HAFTA	hafta (1.246), haftalar (44).	1.290
SÜREMSEL KESİTLER	sezon (235), yüzyıl (202), dönem (124), gece (81), sefer (74), akşam (72), yüzyıllar (25), asır (20), sabah (14), seçimler (14).	861
AY	ay (378), aylar (32), mayıs (20), mart (16), nisan (15), ocak (14), aralık (7), kasım (7).	489
MEVSİM	yaz (117), kış (33), bahar (13), sonbahar (8).	171
TOPLAM		8.205

Tablo 2. incelendiğinde araştırma konusu ortacın çok büyük oranda zamansal içeriğe sahip öğelerle bir araya gelip öbek yapı kurduğunu söylemek mümkündür. Doğrudan zamansal uzanıma sahip sözcüklerden özellikle ve “gün” ögesini hem üst düzey ulamsal öğeler hem de “cuma, pazar, çarşamba” gibi temel düzey ulamsal öğeler kapsamında tercih ettiği gözlemlenmektedir. *Geçen* ortacı aynı zamanda “sezon, yüzyıl, sabah” gibi belirli bir süre içerisindeki kesiti de kodlayabilmektedir. Öte yandan ortacın *geçen seçimler* öbeğinde olduğu gibi zamansal uzanımdan ziyade eylem kodlayan adlarla da ender de olsa kullanıldığı söylenebilir. Tablo 3.te *geçmiş* ortacının eşdizimlilik görünümü yer almaktadır.

Tablo 3. “geçmiş” Ortacının Eşdizimlilik Görünümleri

ORTAÇ	ESDİZİMSEL ÖGE	f
GEÇMİŞ	yıllar (318), zaman (279), dönem (149), yıl (128), dönemler (101), günler (94), zamanlar (38), yüzyıllar (31), deneyimler (30), veriler (27), hükümetler (21), çağlar (19), yaşantılar (17), asırlar (14), olaylar (13), yaşantı (9), iktidarlar (8), süreçler (7), medeniyetler (6), seçimler (6), depremler (4), devirler (4), sezonlar (4), uygulamalar (3), deneyim (2).	1.332

Tablo 3. incelendiğinde *geçmiş* ortacının en yaygın olarak “yıllar, zaman, dönem, yıl” ögeleriyle kullanıldığı söylenebilir. Bu açıdan inceleme konusu ortacın büyük oranda zamanı kodlayan üst düzey ulamsal ögelerle eşdizimlilik sergileme eğiliminde olduğu yorumuna ulaşmak mümkündür. Öte yandan tabloda ortacın doğrudan zaman kodlamayan, eylemsel ya da durumsal uzanımına sahip adlarla da yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir: “veriler, hükümetler, depremler” gibi ögeler bu tür eşdizimlilik kullanımlarına örnek olarak verilebilir.

(6) “Özellikle Kaliforniya’da **geçmiş yıllarda** yaşanan büyük kuraklık sonrasında deniz suyundan tatlı su elde etme tesislerinin yapımı hızlandırılmaya başlanmıştır.” (W-KC06A2A-1089-1003)

(7) “Türkiye ekonomisinin **geçmiş dönem** performansı ele alındığında, bu çalışmada elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir...” (W-SF10A2A-1861-992)

(8) “Öngörü tekniklerinin çoğu **geçmiş verilerin** ağırlıklandırılması esasına göre öngörüle bulunurlar.” (W-LC10A1A-2070-1406)

(9) “Gözleme dayalı analizler, bugün bile, **geçmiş depremlerin** yarattığı etkilerin görülmesi anlamında geçerliliklerini korumaktadır.” (W-VC06A1A-2716-718)

Biçimsel açıdan bakıldığında “geçmiş” ortacının farklı seçimsel özellikleri olduğu görülmektedir: İlk olarak “geçmiş yıl/geçmiş yıllar”, “geçmiş deneyim/geçmiş deneyimler” öbeklerinde olduğu gibi bazı koşullarda aynı adın hem teklik hem de çokluk görünümüyle kullanıldığı söylenebilir. İkinci olarak ortaç bazı adların yalnızca çokluk durumunu tercih edebilmektedir: “geçmiş medeniyetler, geçmiş günler” öbeği buna örnek olarak gösterilebilir. Tablo 4.te ortacın tercih ettiği ulamlar yer almaktadır.

Tablo 4. "geçmiş" Ortacının Anlam Tercih Görünümleri

ULAM	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
ZAMANSAL KAVRAMLAR	yıllar (318), zaman (279), dönem (149), yıl (128), dönemler (101), günler (94), zamanlar (38), yüzyıllar (31), çağlar (19), asırlar (14), süreçler (7), devirler (4), sezonlar (4).	1.182
SÜREMSEL KESİTLER	deneyimler (30), veriler (27), hükümetler (21), yaşantılar (17), olaylar (13), yaşantı (9), iktidarlar (8), medeniyetler (6), seçimler (6), depremeler (4), uygulamalar (3), deneyim (2).	150
TOPLAM		1.332

Tablo 4. incelendiğinde, *geçmiş* ortacının çok büyük oranda zamansal kodlamaya ilişkin öğeleri tercih ettiği gözlemlenmektedir. Söz konusu öğelerin ulamsal koşullarına bakıldığında temel düzey ulamsal öğelerden ziyade büyük oranda ulam içi üst düzey öğelerle karşılaşmaktadır. Öte yandan, araştırma konusu ortacın yalnızca zamansal uzanımına sahip adları değil, bunun dışında "deneyimler, veriler, hükümetler" gibi sözcükleme anının öncesindeki olay ve olgulara ilişkin adlarla da öbek yapı oluşturmayı tercih ettiği gözlemlenmektedir.

Dilsel Yapının Sınanması: Geçen ve Geçmiş Ortaçlarına İlişkin Değişiririr Testi

Tablo 3 ve Tablo 4 ile Tanık Tümce 1-9 göz önüne alındığında inceleme konusu ortaçların eşdizimlilik ve anlam tercihi görünümünü incelendiğinde her ne kadar bazı dizgelerde kabul edilebilir ortaklıklar sergileseler de gerek anlamsal gerek biçimsel açıdan farklı kullanım koşullarına gereksinim duyduğu gözlemlenmektedir. Bu gözlemi daha geçerli kılabilmek için *geçen* ve *geçmiş* ortaçları üzerinden değişiririr testi yapılmıştır. Değişiriririr testleri (substitution tests) özellikle sözdizim alanında yaygınlıkla kullanılan, belirli bir ögenin saptanan diğer öğeyle benzer bağlam koşullarını oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak amacıyla başvurulan testlerdir. Söz konusu testlerin uygulanma sürecini sınanmak istenen ögenin, bağlama hiçbir şekilde müdahale edilmeksizin, diğer ögenin yerine yerleştirilerek uygunluk düzeyinin kabul edilebilir olup olmadığının denetlenmesi oluşturmaktadır. Radford (1988, 2009) değişiriririr testlerini, dilsel bir yapıyı sınama (testing structure) yöntemlerinden biri olarak kurgular ve "The chairman has resigned from the board, and he is now living in Utopia." örneğiyle bu kurgusunu somutlaştırır: "the chairman" ve "he" yapıları birbiri yerine geçebiliyorlarsa benzer bileşenlere sahiptir. Anlambilimsel perspektiften bakıldığında ise iki yakınanlamlı sözcüğün birbiri yerine kullanılabilirlik koşulları ele

alındığında önerme yapısını bozmayacak şekilde hem anlamsal hem de biçimsel kabuledilebilirlik ilkelerine uyması beklenmektedir. Bu açıdan testte aynı anlam düzeyinde karşıtlık sergileyen yapıların da ortak utamlarla/sözcüklerle yaygın olarak kullanılması gerektiği önvarsayım olarak kabul edilebilir. İki ortacın dizgesel kullanımları değerlendirildiğinde değiştirim testlerinde her zaman kabul edilebilir öbek yapılar kuramadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 5. “geçen” ve “geçmiş” Ortaçlarına İlişkin Değiştirim Testi Sonuçları

ORTAÇ	EŞDİZİMSEL ÖGE	ORTAÇ	
		GEÇEN	GEÇMİŞ
GEÇEN	yıl	+	-
	sene	+	-
	gün	+	-
	günler	+	+
	hafta	+	-
	sezon	+	+
	cuma	+	+
	ay	+	-
	aylar	+	+
	mayıs	+	-
	yaz	+	-
GEÇMİŞ	yıllar	+	+
	zaman	+	+
	dönem	+	+
	dönemler	+	+
	deneyimler	-	+
	veriler	-	+
	yüzyıllar	+	+
	hükümetler	-	+
	uygulamalar	-	+
	seçimler	+	+
	depremler	-	+

Tablo 5 incelendiğinde ortaçların her ikisinin de sözcemele anı bakımından, kök eylemin de kodladığı içeriğe paralel olarak sözcemele anından önceki bir eylem ya da duruma gönderide bulunmasına rağmen her durumda birbirleri yerine aynı dizgede kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Tablodaki kabul edilebilirlik koşullarına bakıldığında ilk olarak her iki ortaça da öbek yapı kurabilen adlara rastlanmaktadır: *geçen günler/geçmiş*

günler, geçen sezon/geçmiş sezon, geçen yıllar/geçmiş yıllar, geçen seçimler/geçmiş seçimler öbekleri buna örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan öbek yapı oluşturma koşullarının sağlanabilmesi, bağlama aynı anlamsal önermeyi kazandırmasının tek koşulu olmayabilir. Bu açıdan tanık tümceler üzerinden yeni bir çözümleme yapmak gerekmektedir. Tümce 10 ve Tümce 11 karşılaştırmalı olarak ele alındığında *geçen seçimlerde* öbek yapısının yalnızca bir önceki seçimi kapsadığı, *geçmiş seçimlerde* öbek yapısının ise birden çok seçime gönderimde bulunduğu gözlemlenmektedir:

(10) "**Geçen seçimlerde** yüzde 27 oy alarak başkan seçilen DYP'li Burhan Özfatura, bu seçimde yüzde 16 oy alarak dördüncü parti konumuna düştü." (W-LE39E1B-2840-315)

(11) "**Geçmiş seçimlerde** bu denli para sıkıntısı olmamıştır. Önceden her yıl haziran ve kasım aylarında ara seçimler vardı..." (W-KE39E1B-3300-922)

Öte yandan, eşdizimsel adların bir bölümü ise ya *geçen* ya da *geçmiş* ortaçlarından yalnızca biriyle kabul edilebilir ortaklıklar kurabilmektedir. Örneğin "hafta" adı *geçen* ortacıyla kabul edilebilir öbek yapı oluştururken *geçmiş* ortacıyla aynı kabul edilebilirliği sergileyememektedir ya da "hükümetler" adı *geçmiş* ortacıyla eşdizimlilik sergileyebilirken *geçen* ögesiyle aynı eşdizimliliği kuramamaktadır.

(12) "O kadar üzüldüm ki, duygularıma kapılarak yanlış bir şeyler yazarım diye **geçen hafta** bu meseleye değinmedim." (W-LI37C4A-0635-1863)

(13) "**Geçmiş hükümetler**, bazen, ülkemiz de fevkalâde iyi işler yaptılar." (W-LC05A2A-2045-1777)

Bazı koşullarda adın teklik ve çokluk durumları kabul edilebilirliği etkileyebilmektedir. Örneğin "gün" ögesi çokluk durumunda her iki ortaçlar da öbek yapı kurabilirken teklik durumunda yalnızca "geçen" ortacını tercih etmektedir.

(14) "**Geçen gün** arkadaşım Burçak'a gitmiştim, konuşurken uyuyakalmışım." (W-EA16B3A-0568-484)

(15) "Ne var ki, hatıralar, **geçen günlerle** birlikte, git git yatışıyor, sivrilikler törpüleniyor ve hatıralar da iyileşiyordu." (W-UA16B4A-1029-2422)

(16) "**Geçmiş günlerini** deli gibi özlüyor; ama, o karmaşık fizik sorularıyla bir daha karşılaşmayacağını düşününce, geride bıraktığına da seviniyordu." (W-NA16B2A-0742-1922)

SONUÇ

Bu çalışmada *geçen* ve *geçmiş* ortaçları üzerinden Türkçede yakınanlamlılık ilişkisi görünümüleri konu edilmiştir. Söz konusu ortaç çiftinin ortak bir eylemden türetilmesi ve birbirine benzer biçimsel ve anlamsal çağrışımlara sahip olması, ortaçların seçiminde büyük rol oynamaktadır. Çalışmanın diğer bir motivasyonu da yakınanlamlılık araştırmalarının genellikle ad, eylem gibi temel sözcük sınıfları üzerinde gerçekleştirilmesi, eylemsilerde yakınanlamlılık konusunun araştırma konusu yapılmamış olmasıdır. Çalışmada ilk olarak söz konusu ortaçların eşdizimlilik ve anlam tercihi görünümüleri Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü kapsamındaki bağımlı dizinler aracılığıyla incelenmiştir. Bu kapsamda iki ortaçın eşdizimlilik açısından görünümüleri incelendiğinde her ikisinin de sözceleme anından önceki eylem/durum/koşula gönderimde bulunmasına rağmen *geçmiş* ortaçının daha uzak bir geçmiş zamanı kodladığı, *geçen* ortaçının ise daha yakın ve belirli bir geleceğe gönderimde bulunduğu görülmektedir. Ortaçların anlam tercihi görünümüne bakıldığında ise *geçmiş* ögesinin hem üst düzey hem de temel düzey ulamları çok yoğun biçimde tercih ettiği, *geçen* ögesinin ise daha çok üst düzey ulamları tercih ettiği gözlemlenmektedir. Anlam tercihi açısından başka bir gözlem de adların uzanımlarına ilişkindir: *geçmiş* ögesi, *geçen* ögesiyle karşılaştırıldığında yalnızca zamansal içeriğe sahip adlarla değil aynı zamanda etkinlik/eylem/durum gibi içerikleri kodlayan adları da tercih ettiği gözlemlenmektedir.

Ortaçların içlemsel ortaklıklarını ortaya koymak amacıyla değiştirim testi yapılmıştır. Testte ortaç kullanımlarının kabul edilebilirlik koşulları ortaya konmuştur. Bu kapsamda ilk olarak her iki ortaçla da öbek yapı kurabilen adlara rastlanmaktadır: *geçen günler/geçmiş günler* öbekleri buna örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu öbekler bağlamsal açıdan kontrol edildiğinde anlambilimsel söylem ezgisinin farklılaşabileceği gözlemlenmiştir. Ortaçlara ilişkin ikinci koşul ise adların bir bölümünün ya *geçen* ya da *geçmiş* ortaçlarının biriyle kabul edilebilir ortaklıklar kurabilmesi üzerinedir. Örneğin “mayıs” ögesi *geçen* ortacıyla kabul edilebilir öbek yapı oluştururken *geçmiş* ögesiyle aynı kabul edilebilirliği sergileyememektedir. Ayrıca bazı koşullarda adın teklik ve çokluk durumlarının öbek yapıların kabul edilebilirliğini etkileyebileceği gözlemlenmektedir. Örneğin “gün” ögesi çokluk durumunda her iki ortaçla da öbek yapı kurabilirken teklik durumunda yalnızca *geçen* ortacıyla kabul edilebilirlik koşullarını sağlayabilmektedir. Bu açılardan, çalışmada *geçen* ve *geçmiş* ortaçlarının yakınanlamlılık ilişkisinde olmasına rağmen her durumda aynı dizgesel koşullarda öbek yapı oluşturamadıkları, bazı anlamsal ve biçimsel sınırlamalara sahip oldukları ve bu bağlamda yoğun olarak birbirinden farklı koşulları gerektirdiği söylenebilir.

Konuya paralel diğer çalışmalarda da yakınanlamlılık ilişkisi içerisindeki sözcüklerin seçiminde özellikle bağlamsal faktörlerin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır. Aksan vd. (2008) Türkçede *Allah-Tanrı* ve İngilizcede *God-Father*; Gündoğdu (2019a) Türkçede *geniş* ve *bol* sözcük çiftlerini derlem temelli olarak incelemiş ve yakınanlamlı sözcüklerin eşdizim örüntüleri, anlam seçimi ve anlam ezgisinin bağlamsal sınırlılıklar kapsamında farklılaşabileceğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Atasoy (2018) *derhal* ve *hemen* sözcük çiftleriyle yaptığı çalışmasında *derhal* sözcüğünün üst-ast ilişkisini içeren emir alma verme bağlamlarında tercih edilirken *hemen* sözcüğünün zaman ya da yerin yakınlığını kodladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu açıdan, sözcüklerin genelde bütün anlamsal ilişkiler özelde yakınanlamlılık çerçevesinde değerlendirilmesi sürecinde bağlamsal koşulların önemli bir değişken olduğu çalışmadan çıkarılan sonuçlardan bir diğeridir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Dilbilim ve Türkçe yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, D. (2004). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Y. vd. (2008). Türkçede yakın anlamlı sözcükler: bir derlem çalışması. 22. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri içinde*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Aksan, Y. vd. (2012). Construction of the Turkish national corpus (TNC). *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012) içinde*. İstanbul.
- Atasoy, G. (2017). Türkçede genel adlar: kadın ve adam. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(1). 186-201.
- Atasoy, G. (2018). Simultaneous ingressive adverbials in Turkish. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 15(1). 59-84.
- Atkins, S. vd. (1992). Corpus design criteria. *Literary and Linguistic Computing*, 7(1), 1-16.
- Cruse, A. (2000). *Meaning in language: an introduction to semantics and pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Cruse, A. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dixon, R.M.W. (2005). *A semantic approach to English grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Erkuş, A. (2009). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goldberg, A. (2000). Verbs, constructions, and semantic frames. In M. R. Hovav, E. Doron, I. Sichel (Eds.), *Lexical Semantics, Syntax, and Event Structure* (pp. 39-58). Oxford: Oxford University Press.
- Gündoğdu, A. E. (2019a). Türkçede yakınanlamlılık olgusu: “geniş” ve “bol” sıfatları üzerine bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34(1), 39-46.
- Gündoğdu, A. E. (2019b). Anlam tercihi araştırmalarının sözcük öğretimine katkısı: “fiyat/ücret/bedel” sözcükleri üzerine bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(1), 75-84.
- McEnery, T. ve Hardie, A. (2011). *Corpus linguistics: method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, M. L. (2010). *Lexical meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (1991). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patrick, G. (2006). *An introduction to English semantics and pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Radford, A. (1988). *Transformational grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radford, A. (2009). *An introduction to English sentence structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saeed, J. (2003). *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- TDK, (2011). *Türk dil kurumu Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

